

“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka”

DJULIAN BARNES NASRIDA INSON RUHIY KECHINMALARINING BADIY DINAMIKASI

Aliyeva Nargiza Tulqinovna

Samarqand davlat chet tillari instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya:

Ushbu tadqiqot ishida taniqli ingliz adibi Julian Barnes nasrida inson ruhiy kechinmalari va ularning badiiy tasvir dinamikasi yozuvchining Buker mukofotiga sazovor bo'lgan «Oxirat hissi» (The Sense of an Ending) romani misolida chuqur tahlil qilinadi. Maqolada adibning narrativ strategiyalari, xususan, «ishonchsiz roviy» (unreliable narrator) usuli, xotiraning subyektivligi hamda ruhiy jarohatlarning vaqt o'tishi bilan transformatsiyalashuvi badiiy-psixologik jihatdan o'rganilgan. Barnes nasridagi ramzlar, jumladan, Severn daryosidagi to'lqin hodisasi hamda o'tmish maktublari va hujjatlari orqali insondagi vijdon azobi va axloqiy mas'uliyat hissining poetik dinamikasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar:

Julian Barnes, psixologik realizm, subyektiv xotira, ishonchsiz roviy, badiiy dinamika, ruhiy kechinma, «Oxirat hissi», vijdon azobi, ekzistensializm.

ABSTRACT:

This study examines the artistic dynamics of human psychological experiences in the prose of renowned British author Julian Barnes, focusing specifically on his Booker Prize-winning novel The Sense of an Ending. The paper explores Barnes's narrative strategies, particularly the deployment of the "unreliable narrator" technique, the subjectivity of human memory, and the temporal transformation of psychological trauma. Through a detailed literary analysis of core symbolic motifs — such as the Severn Bore phenomenon and historical epistles — the research illuminates how Barnes synthesizes psychological depth with complex narrative architecture to explore themes of guilt, remorse, and moral responsibility.

Keywords:

Julian Barnes, psychological realism, subjective memory, unreliable narrator, artistic dynamics, The Sense of an Ending, remorse, existentialism.

KIRISH

Zamonaviy G'arb va xususan, Britaniya post-postmodernistik nasrida XXI asr boshlariga kelib sezilarli paradigmalar o'zgarishlar kuzatila boshlandi. XX asrning oxirgi

choragida ustuvorlik qilgan sof metafiksion o'yinlar, matnni dekonstruksiya qilish va formal eksperimentlardan chekinilib, insonning ichki dunyosi, eksistensial iztiroblari hamda psixologik haqqoniylikka qayta yuzlanish tamoyili yetakchilik qila boshladi. Ushbu adabiy-falsafiy burilishning eng yorqin namoyandalaridan biri zamonaviy ingliz adabiyotining klassigi Julian Barnes hisoblanadi.

Julian Barnesning «Oxirat hissi» (The Sense of an Ending, 2011) romani intellektual teranlik va emotsional o'tkirlikning yuksak na'munasidir. Asarda aybdorlik hissi, nostalgik qo'msash, o'z-o'zini aldash, vaqtning shafqatsiz oqimi va ekzistensial afsus-nadomat kabi psixologik holatlar murakkab narrativ mexanizmlar orqali dinamik tarzda tasvirlanadi. Adabiyotshunoslik uzoq vaqtdan beri ichki shuur tasvirini tadqiq etib kelmoqda. XIX asr realizmi ichki monologlarni tasvirlashda asosan «hamma narsani biluvchi hikoyachi» (omniscient narrator) usuliga tayangan bo'lsa, XX asr boshlaridagi modernizm «shuur oqimi» (stream of consciousness) texnikasidan foydalandi. Julian Barnes esa o'ziga xos postmodernistik psixologik tuzilmani barpo etadi. Uning nasrida psixologik voqelik shunchaki namoyish etilmaydi; u inson xotirasining subyektiv, xatolarga yo'l qo'yuvchi hamda voqealarni qayta tiklovchi murakkab mexanizmi orqali saralanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi Julian Barnesning «Oxirat hissi» romani misolida inson ruhiy kechinmalarining badiiy tasvir dinamikasini, hikoya qilish texnikasini hamda subyektiv xotira va aybdorlik hissining evolyutsiyasini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Djulian Barnes ijodi va u qo'llagan psixologik uslublar jahon adabiyotshunosligida keng tadqiq etilgan. Xususan, B. Finney, V. Guignery hamda P. Childs kabi adabiyotshunos olimlar Barnes nasridagi xotira va vaqt konsepsiyasini o'rganganlar. Barnes qo'llagan «ishonchsiz roviy» (unreliable narrator) nazariyasi dastlab Uayn But (Wayne C. Booth) tomonidan «Badiiy adabiyot retorikasi» (The Rhetoric of Fiction) nomli asarida ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, Barnes ushbu usulni psixologik mudofaa mexanizmlari bilan boyitdi.

Tadqiqot jarayonida adabiy-tanqidiy, psixoanalitik, qarshi-qiyosiy hamda germeneytik tahlil metodlaridan foydalanildi. Romandagi matniy tuzilish va psixologik evolyutsiya Zigmund Freyd va Karl Yungning shuur osti (unconscious) va psixologik himoya mexanizmlari haqidagi nazariyalari primasi orqali tahlil qilindi.

1. Ishonchsiz roviy va subyektiv xotiraning psixologik mexanizmi

«Oxirat hissi» romanining psixologik teranligi uning birinchi shaxs nomidan so'zlovchi hikoyachisi Antoni (Toni) Uebster obraziga tayanadi. Oltmish yoshni qoralagan Toni o'zining 1960-yillardagi yoshligini, universitetdagi sirlarga boy do'sti Adrian Finn bilan bo'lgan munosabatini va birinchi muhabbati Veronika Fordni yodga olishga urinadi.

Roman strukturaviy jihatdan ikkita keskin farqlanuvchi qismga bo'lingan:

Birinchi qism: Tonining o'tmish haqidagi xotirjam, tartiblangan va o'z ego-ideali uchun maqbul bo'lgan xotiralarini aks ettiradi.

Ikkinchi qism: Arxiv dalillari va moddiy hujjatlar bosimi ostida ushbu puxta tuzilgan va ideallashtirilgan subyektiv xotiralarining keskin barbod bo'lishini hujjatlashtiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, Toni Uebster qasddan yolg'on gapiruvchi roviy emas. U g'ayriilmiy (ong osti) psixologik mudofaa mexanizmlari - ratsionalizatsiya (rationalization), bostirish (repression) va o'zini himoya qiluvchi revizionizm (self-serving revisionism) ta'sirida harakat qiladi. Barnes Tonining ichki ovozidan foydalanib, inson xotirasi shunchaki ob'ektiv ma'lumotlarni saqlovchi arxiv emas, balki shaxsiyatni saqlab qolishga qaratilgan ijodiy institut ekanligini ko'rsatadi. Toni ta'kidlaganidek:

«Xotira - bu biz eslaymiz deb o'ylagan narsamizdir. Oxir-oqibat yodda saqlab qolganingiz har doim ham o'zingiz guvohi bo'lgan narsa bilan bir xil chiqavermaydi» (Barnes, 2011).

Birinchi va Ikkinchi qismlar o'rtasidagi narrativ hamda psixologik farqlar quyidagi jadvalda o'z aksini topgan:

Narrativ va psixologik mezonlar	Birinchi qism: Ishlov berilgan xotira (Statik holat)	Ikkinchi qism: Oshkor bo'lgan haqiqat (Dinamik yemirilish)
O'z-o'zini idrok etish	Tinch-osuda, aybsiz, o'smirlikdagi rad etilish qurboni.	Fojia ishtirokchisi (sherigi), emotsional cheklangan shaxs.
Ohang va ritorika	Nostalgik, xolis, falsafiy, vazmin.	Parchalangan, xavotirli, beqaror, so'roq ostiga olingan.
Vaqtни idrok etish	Chiziqli (<i>linear</i>), xronologik, xavfsiz arxivlangan.	Siklik (davriy), bostirib kiruvchi, zudlik bilan ta'sir etuvchi.

Narrativ va psixologik mezonlar	Birinchi qism: Ishlov berilgan xotira (Statik holat)	Ikkinchi qism: Oshkor bo'lgan haqiqat (Dinamik yemirilish)
Psixologik mudofaa	Bostirish va narrativni tahrirlash.	«Ego» hissinin barbod bo'lishi va axloqiy hisob-kitob.

2. Badiiy ramzlar va poetik dinamika

Barnes nasrida psixologik ichki dunyo kamdan-kam hollarda to'g'ridan-to'g'ri hissiy bayon orqali ifodalanadi; aksincha, u ichki g'alayonlarni jismoniy hodisalarga ko'chiradigan kuchli ramziy tuzilmalar orqali yetkaziladi:

- **Severn to'liqini (Severn Bore):** Romandagi asosiy tabiiy ramz bu Severn daryosining to'liqini - daryo oqimiga qarshi yuqoriga harakatlanadigan tabiiy to'liqindir. Yoshligida Toni va uning do'stlari yarim tunda ushbu hodisani tomosha qilishadi. Keksa Tonining xotirasida ushbu gidrologik anomaliya vaqt va xotiraning tabiatga zid bo'lgan teskari harakatining kengaytirilgan metaforasiga aylanadi. Daryo chiziqli vaqtning oldinga harakatini bildirsa, Severn to'liqini bugungi kunga bostirib kirayotgan o'tmish ramzidir.
- **Tarixiy falsafa va matematik formulalar:** Adrian Finn tomonidan kiritilgan matematik tenglamalar va tarixiy falsafa motividir. Tarix darslarida Adrian: *«Tarix - bu xotira nuqsonlari hujjatlar yetarsizligi bilan tutashgan nuqtada hosil bo'ladigan aniqlikdir»*, - deb ta'kidlaydi. Adrian o'z joniga qasd qilishdan oldin doskaga yozib qoldirgan matematik formulasi ($a + b = c$) orqali emotsional mas'uliyat vaqtinchalik masofa davomida eksponensial ravishda ortib borishini ko'rsatadi.

3. «Afsus» (regret) va «Vijdon azobi» (remorse) evolyutsiyasi

Tadqiqotda asardagi ikki tushuncha - «regret» va «remorse» o'rtasidagi psixologik va axloqiy tafovut ochib beriladi:

1. **«Regret» (afsuslanish):** Passiv va yuzaki holat bo'lib, o'tmishdagi noqulay oqibatlarga nisbatan shaxsiy qulaylik nuqtai nazaridan qayg'urishdir.
2. **«Remorse» (vijdon azobi):** Faol, axloqiy va halokatli holat bo'lib, boshqalarga yetkazilgan zarar va fojida o'zining bevosita ishtirokini to'liq anglashdir.

Birinchi qismda Toni o'z yoshligi haqida shunchaki afsuslanadi (*regret*). Biroq, ikkinchi qismda u yoshligida yozgan shafqatsiz va zaharxanda maktubining oqibatlarini (Adrian va Veronikaning onasidan tug'ilgan nogiron farzand fojiasini) anglab yetgach, yuzaki afsuslanish zonasidan chiqib, chuqur vijdon azobini (*remorse*) his qilishga majbur bo'ladi. Barnes ushbu o'tish jarayonini gaplar tuzilishi va ritmik ohangning o'zgarishi orqali aks ettiradi: nasr o'zining ironik masofasini yo'qotadi va shoshilinch, parchalangan so'roqlarga o'tadi.

Tonining yakuniy psixologik holati «**a great unrest**» (*buyuk bezovtalik*) iborasi bilan tavsiflanadi. Bu bezovtalik vaqtinchalik emotsional holat emas, balki shaxsiyatning qayta tiklanmas o'zgarishidir. Barnes tasalli beruvchi katarzisni taklif qilmaydi, balki psixologik kechinmalar dinamikasini ochiq qoldiradi.

Djulian Barnesning «Oxirat hissi» romani zamonaviy psixologik nasrning yuksak na'munasi hisoblanadi. Adib ishonchsiz hikoyachi usuli, murakkab vaqtinchalik tuzilmalar va ta'sirchan tabiiy ramzlardan foydalangan holda, an'anaviy psixologik realizm romanini xotira, aybdorlik va shaxsiyatning dinamik tadqiqotiga aylantiradi.

Barnes nasridagi inson ruhiy kechinmalarining badiiy dinamikasi statik xarakterga ega emas, balki uzluksiz evolyutsion o'zgarishda namoyon bo'ladi. Uning olamida tuyg'ular vaqt o'tishi bilan so'nmaydi: yoshlikdagi unutilgan bir gina-kudrat qirq yil davomida ong ostida rivojlanib, keksalikda halokatli axloqiy uyg'onishga aylanadi. Barnes insonlar o'zlarining nozik «ego»sini himoya qilish uchun o'tmishdagi psixologik kechinmalarini to'xtovsiz tahrir qilib borishlarini ko'rsatib beradi. Yakunda ushbu tadqiqot Barnesning jahon adabiyotiga qo'shgan hissasi shakliy narrativ innovatsiyani chuqur emotsional haqqoniylik bilan uyg'unlashtira olish qobiliyatida ekanligini isbotlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Barnes, J. (2011). *The Sense of an Ending*. London: Jonathan Cape.
2. Booth, W. C. (1983). *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Childs, P. (2011). *Julian Barnes (Contemporary British Novelists)*. Manchester: Manchester University Press.
4. Finney, B. (2015). *Fiction Freed: The British Novel in the 21st Century*. London: Routledge.
5. Guignery, V. (2006). *The Fiction of Julian Barnes: A Reader's Guide to Essential Criticism*. London: Palgrave Macmillan.
6. Mullan, J. (2012). *How Novels Work*. Oxford: Oxford University Press.